

Een toekomst voor Korensla (*Arnoseris minima*) in de Antwerpse Kempen

Jos Gysels, Wout Opdekamp & Herman Puls

Biodiversiteit gebonden aan traditionele landbouwmethoden behoort tot de meest bedreigde natuur. De spectaculaire achteruitgang van onder meer akkervogels is gekend. Zo mogelijk nog erger is het gesteld met akkerkruiden. Van korensla, een gele composiet die vooral in winterroggeakkers voorkomt, is er in Vlaanderen nog welgeteld één groeiplaats over. Deze ligt verscholen aan de voet van de Kempense heuvelrug, in het Lichtaartse gehucht Achterlee (Kasterlee). De groeiplaats, een schrale berm en zandig weiland, is planologisch gelegen in natuurgebied, maar geniet verder geen bijzondere bescherming. Om de toekomst van korensla en ander levend erfgoed van winterroggeakkers veilig te stellen, is meer actie nodig.

Eeuwige roggeakkers

Vanaf de vroege middeleeuwen is in de Kempen rogge het belangrijkste broodgraan. Het zaaien vindt plaats in de late zomer: "*Als Maria is geboren (8 september), boerkens zaait dan vlijtig koren*". Om het uitstoelen van de planten in de ondiepe voren te bevorderen en de jonge plantjes te beschermen tegen de winterkou, wordt het veld gewoonlijk nog eens 'overschoten'. Zodra in het voorjaar de temperatuur hoven de 5°C komt, groeien de plantjes door.

Figuur 1. Korensla in een roggeakker in Herentals, gehucht Watervoort
(foto J. Gysels, 1985)

Provincie Antwerpen

De oogst kan al vroeg in de zomer: "*Met Sint Vincent (19 juli) pikt die kan en met Sint An (26 juli) pikt alleman*" (Cornelissen 1937). Op de arme zandgronden wordt de winterrogge jaar na jaar geteeld, nu en dan eens afgewisseld met een zomergewas zoals boekweit of spurrie. Na WO II veranderen de landbouwmethoden in de Kempen ingrijpend. Er worden steeds minder rogge en andere granen geteeld. Veeteelt wint aan belang met maïs als belangrijkste voedergewas. De mestdruk neemt navenant toe.

Aangepaste bloemenpracht

Wilde planten in de winterroggeakkers zijn aangepast aan de specifieke milieuomstandigheden, die onder meer bepaald worden door de jaarlijks terugkerende veldbewerkingen. Het zijn voor een groot deel zgn. winterannuëllen. Dat wil zeggen dat de zaden samen met het graan voor de winter kiemen en het volgende jaar bloeien en zaad voortbrengen. Ze verdragen dan ook geen bewerkingen zoals ploegen in het voorjaar. Het vegetatietype van de korensla-associatie (*Sclerantho annui-Arnoseridetum*) dat typisch voor de winterroggeakkers, heeft naast korensla als kensoorten bleekgele hennepnetel, kleine leeuwenklauw en slofhakken. Begeleidende soorten zijn onder meer akkerviooltje, grote windhalm, zwaluwtong, korenbloem, eenjarige hardbloem, schapenzuring en gewone spurrie. Veel van die soorten zijn ook te vinden in schrale bermen en op percelen met zandige plekken.

Figuur 2. Mozaïek van korensla en eenjarige hardbloem op een open zandige plek in Kasterlee (Foto J. Gysels 2018)

Drastische terugval

Dat het voorkomen van korensla al vanouds verbonden is met roggeteelt, is archeologisch aangetoond (Bartholomieux et al. 2017). Waar resten van roggegraan aangetroffen worden op archeologische sites, vindt men in veel gevallen ook korensla. De soort was dan ook wellicht niet zeldzaam.

Recenter zijn waarnemingen van korensla bekend uit de Kempen, zandig Vlaanderen en Brabant. Uit de gegevens in waarnemingen.be kan worden opgemaakt dat in 1970 de meeste groeiplaatsen buiten de Kempen al verdwenen zijn. De soort houdt het daar nog het langst vol in het Waasland en het Brugs ommeland. In de twee daarop volgende decennia neemt ook in de Kempen het aantal hokken drastisch af. In 2000 zijn er nog twee 5km-hokken met waarnemingen, in 2010 nog één. Op de vindplaats in Limburg wordt de korensla uitgezaaid.

Periode	# 5km-hokken
Voor 1970	99
na 1970	28
na 1980	16
na 1990	8
Na 2000	2
Na 2010	1

Tabel 1. 5km-hokken met korensla in waarnemingen.be

Een oude opname

De laatste oorspronkelijke groeiplaats van korensla is een schrale berm en aanpalende zandige weide die in gebruik is als paardenwei en – anders dan het aanpalende maïsveld – momenteel niet bemest wordt. Ze ligt in Achterlee (Kasterlee), een van de kleine landbouwgehuchten tegen de Kempense Heuvelrug. Tot de jaren '80 van de vorige eeuw zijn hier nog ambachtelijke roggeakkers te vinden. Uit die periode dateren ook de twee vegetatie-opnamen uit het gehucht Watervoort (Herentals), in vogelvlucht enkele kilometers van de laatste vindplaats in Achterlee (zie tabel). Zeker tot 1989 staat hier nog jaarlijks winterrogge. Nadien zijn de akkertjes omgevormd tot een weiland voor struisvogels. Na 2000 is korensla nog eenmaal verschenen op een braakliggend stuk in het aanpalend gehucht Hulsen (Herentals).

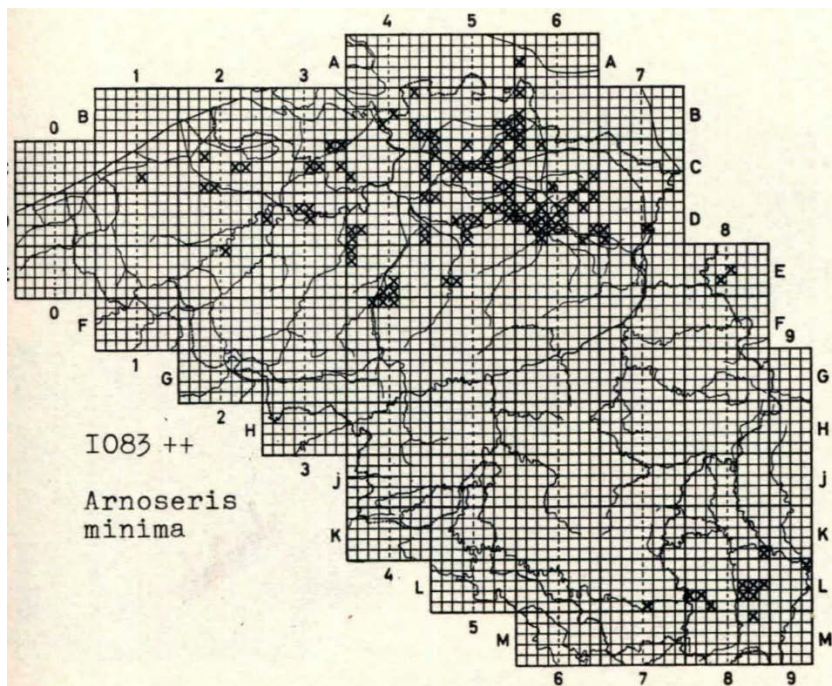
		A	B
C1	Rogge	2	1
C2	Windhalm	1	1
	Kamille	+	+
C3	Akkerviooltje	1	+
	Gewone spurrie	1	-
	Kleine leeuwenklauw	-	+
	Greppelrus	-	+
	Herderstasje	-	+
	Eenjarige hardbloem	+	1
	Schapenzuring	+	+

Provincie Antwerpen

	Zwaluwstaart	+	r
	Slofhakken	+	+
	Korensla	r	+
	Klein tasjeskruid	r	+
	Ringelwikke	-	R
	Vogelmuur	r	-

Tabel 2. Vegetatie-opnamen rogge-akkers: A. Watervoort (Herentals)/ 26 juni 1984/ plaggenbodern (Zcm) – B. Watervoort (Herentals)/ 11 juli 1985/ plaggenbodern (Zbm). Schaal: r= zeer weinig, +=weinig, 1=talrijk & bedekking <5%, 2=zeer talrijk of bedekking > 5%.

Figuur 3. Verspreiding van korensla in de atlas van de Belgische en Luxemburgse flora (Van Rompaey & Delvosalle 1979)

Een nieuwe toekomst

Er zijn niet veel roggeakkers meer en waar er nog graan geteelt wordt, is er geen plaats meer voor wilde planten. Dat geldt zeker voor korensla en andere zeldzame soorten van de meest voedselarme milieus. Een voor de hand liggend redmiddel is het aanleggen van akkerreservaten waar de oude landbouwmethode worden voortgezet. In Vlaanderen zijn er nog maar weinig van die reservaten, en vaak zijn ze meer ingericht als voederplaats voor vogels dan voor het behoud van de authentieke vegetaties. In Nederland staat men wat dat betreft al wat verder. Natuurmonumenten, de zusterorganisatie van Natuurpunt, heeft in 2005 een uitgebreide evaluatie laten maken van het akkerbeheer in de natuurgebieden (Eichhorn & Ketelaar 2011).

Provincie Antwerpen

Korensla gedijt ook buiten akkers. In principe zijn alle zandgronden geschikt, mits de mestdruk laag is en de grond voldoende mul. Dat kunnen schrale bermen of zandige graslandjes zijn. Een strategie voor het behoud kan bestaan uit het inrichten van een beperkte oppervlakte ambachtelijke roggeakkers. Deze hebben een educatieve waarde als natuurlijk en cultuurhistorisch erfgoed én dienen als pleegakkers voor het oogsten van autochtone zaden. Daarnaast kunnen plaatsen gezocht worden waar korensla kan ingezaaid worden en hopelijk standhouden of zelfs uitbreiden. Natuurpunt, Agentschap voor Natuur en Bos en Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete hebben hiervoor al eens de mogelijkheden bekeken in de regio van de Kempense Heuvelrug. Natuurpunt beheert er vandaag al een klein akkerreservaat op de Bergen in Herenthout. In het gebied van de Heiberg zijn natuurakkers voorzien op de historische plaggenbodems. Korensla is, zoals nog andere karakteristieke akkerkruiden, een eenjarige zelfbestuiver. Dat geeft een hoge mate van inteelt en veel genetische diversiteit, zelfs per akker. Dat is onder meer vastgesteld in Nederland (Verbeek et al. 2015). Het is dus bij het inzaaien van akkers uiterst belangrijk om waar mogelijk lokaal genetisch materiaal te gebruiken. In afwachting van verdere actie is alvast zaad van korensla geoogst in Achterlee. Een deel hiervan wordt bewaard in de zadenbank van de plantentuin Meise. Een ander deel zal opgekweekt worden.

Referenties

- Cornelissen J. (1937). Landbouwgebruiken in de provincie Antwerpen. Oudheid en Kunst, 28ste jg.
- Eichhorn K. & R. Ketelaar (2011). Ecologie en beheer van kruidenrijke akkers op de zandgronden. Eichhorn ecology & Natuurmonumenten.
- Gysels J. (1997). De kruidenvegetaties van winterroggeakkers in de Kempen. Fitis jg. 25, april 97.
- Bartholomieux B., V. Hendriks & L. Van Ransbeeck (2015). Archeologische opgraving Lier Grote Markt (prov. ANTWERPEN). Basisrapport addendum. Monument Vandekerckhove nv, Afdeling Archeologie, Rapport 2015/11.
- Verbeek P., U. Prins, E. Brouwer, S. Luijten, G. Oostermeijer & M. Scherpenisse (2015). Herstel biodiversiteit van akkers in Noord-Brabant, 1013 t/m 2015. Ecologisch adviesbureau Natuurbalans-Limes Divergens BV.

Contact

Jos Gysels: josgysels55@gmail.com